Овсянко О. Л.
кандидат філологічних наук, старший викладач
кафедри германської філології
Сумський державний університет
м. Суми, Україна

Близнюк А. С.
студентка кафедри германської філології
Сумський державний університет
м. Суми, Україна

Коваль Т. Ю.
студентка кафедри германської філології
Сумський державний університет
м. Суми, Україна

ЕТНОСТЕРЕОТИПИ В КОНТЕКСТІ ДІАЛОГУ КУЛЬТУР

Анотація: *Стаття фокусується на дослідженні явищ міжкультурної комунікації та діалогу культур, а також поняття етностереотипів, котре нерозривно з ними пов'язане. Розглядаються причини виникнення етностереотипів та вплив їх на міжкультурну комунікацію.*

Ключові слова: *соціальний стереотип, етностереотип, автостереотип, гетеростереотип, міжкультурна комунікація, діалог культур.*

У процесі комунікації між людьми часто виникають певні стереотипи. Зазвичай вони з'являються через недостатній досвід з минулого та прагнення робити висновки на основі обмеженої чи поверхневої інформації. Формування відповідних уявлень при пізнанні людьми один одного може призвести до

різноманітних наслідків, які, в свою чергу, або спрощують процес розуміння іншої людини, або ж навпаки можуть викликати сутички та непорозуміння. У випадку етнічних стереотипів йдеться про набагато масштабніші наслідки, адже відбувається взаємодія між цілими націями та країнами.

Актуальність дослідження. Міжкультурна комунікація стрімко розвивається в різних сферах суспільного життя: в галузі культури, науки, політики тощо. Саме тому виникає нагальна потреба вивчення особливостей комунікації між представниками різних культур задля уникнення суперечностей та непорозумінь у подальшому. Взаєморозуміння неможливе без знання і розуміння особливостей того чи іншого етносу: способу життя, культури, поведінки, умов проживання, національного характеру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Від початку становлення концептуальних питань філософії й до сьогодні багато вчених досліджують проблеми спілкування, діалогу, комунікації. Ці питання вивчали у своїх працях Арістотель, М. Бахтін, М. Бубер, В. фон Гумбольдт, М. Гайдеґґер, І. Кант, С. К'еркеґор, Е. Левінас, Ґ. Марсель, М. Мерло-Понті, М. де Унамуно, С. Франк, Ф. Шлейєрмахер, К. Ясперс та інші.

Питання етнічних стереотипів та проблеми в міжкультурному спілкуванні, пов'язані з ними, досліджувало багато вітчизняних та закордонних вчених, серед яких А. К. Байбурін, А. С. Баронін, К. Брейлі, Ю. В. Бромлей, Е. А. Веселкіна, Т. А. Ван Дейк, Л. М. Дробіжева, І. І. Жигалова, У. Ліпман, Ю. С. Оганисяна, Г. Олпорт, Ю. П. Платонов, М. І. Семиряга, А. Тешфел та ін.

Мета статті: розглянути суспільне явище стереотипізації на основі етнічної приналежності в контексті діалогу культур, визначити основні причини його появи та особливості впливу на міжкультурну комунікацію.

Виклад основного матеріалу. Культура завжди була одним із найефективніших засобів налагодження відносин у політичній та економічній сферах держав. Тому важливою є обізнаність представників різних націй у культурі інших народів, адже без цього не буде здійснюватися адекватна інтеракція між носіями різних мов.

Вперше поняття «міжкультурна комунікація» виникло у другій половині XX ст. Воно мало відображати специфіку відносин між людьми, що належать до різних культур. Саме тоді «міжкультурна комунікація» починає використовуватись як спеціальний термін. Цілком правомірною є думка науковців (Н. В. Паперна, В. П. Фурманова та ін.) щодо виокремлення властивостей міжкультурної комунікації, які розкривають її сутність. А саме:

1) діалог культур, де міжкультурна взаємодія може бути інтерпретована як процес трансляції культури, національно-культурних традицій в аспекті засвоєння відповідної інформації на рівні суб'єкт-об'єктних і суб'єкт-суб'єктних відносин;

2) інтеракція, тобто міжкультурна взаємодія, в якій комуніканти є представниками різних лінгвістичних комунікативних об'єктів [1, с. 120].

Методологія взаємодії культур, зокрема діалогу культур, була розроблена в працях М. М. Бахтіна. Учений тлумачив діалог як «взаєморозуміння тих, хто приймає участь в цьому процесі, і, в той же час, збереження своєї думки і збереження дистанції» [2, с. 241]. Взаємодія культур, їх діалог – це найбільш сприятлива основа для розвитку міжетнічних, міжнаціональних відносин.

В процесі взаємодії культур комуніканти можуть дізнатися щось нове, віднайти те, чого раніше не помічали. Однак не можна виключати і небезпеки неправильного розуміння культурної спадщини, маніпуляції нею з метою використання в структурі власних патернів. Для зниження ризику спотворення окремої культури та виникнення етнічних стереотипів необхідний саме діалог з іншими культурами, і не через посередника, а при безпосередньому контакті.

Поняття соціального стереотипу вперше було висвітлене в роботах американського публіциста У. Ліппмана ще в 1922 році. Він розглядав стереотип як явище, характерне для буденної свідомості і засноване на прагненні людини звести різноманітність світу до небагатьох певних категорій і, тим самим, полегшити собі сприйняття, розуміння і оцінку явищ [3, с. 14-15]. Етнічний стереотип як різновид соціального в науковій літературі зазвичай визначається як узагальнення про представників різних етнічних груп, що характеризуються

підвищеною емоційною стійкістю, але не завжди адекватно відображає реальні риси групи, що стреотипізується [4, с. 18].

О. В. Савицька виділяє два види етнічних стереотипів:

1) автостереотипи – думки, судження і оцінки, які стосуються власної етнічної спільності;

2) гетеростереотипи – сукупність оцінних суджень про інші народи, про представників певної чужої етнічної групи [5, с. 127-128]. Саме гетеростереотипи, на нашу думку, найчастіше є причиною комунікативних невдач у процесі міжкультурного спілкування, адже можуть мати негативний та ворожий характер.

Конфлікти у сфері міжетнічних взаємин, як правило, пов'язані з проблемою адекватного сприйняття етноісторичних спільнот одна одною. Виступаючи частиною групи, взаємодіючи зі «своїми», індивід може нейтрально, підозріло, або навіть вороже ставитись до «чужих», тобто представників інших етнічних груп, які є носіями відмінних культурних та поведінкових рис. Характер міжетнічної взаємодії, готовність індивіда до зближення або відторгнення осіб іншої національності визначається саме етнічними стереотипами. Виникнення та масове поширення негативних стереотипів безумовно ускладнює спілкування, а також сприяє розповсюдженню ксенофобії та етнічної упередженості, провокуючи (або загострюючи вже існуючі) конфлікти на міжнаціональному ґрунті [6 , с. 55].

В основі стереотипу лежить багаторічний досвід спостереження за дійсністю. Міждержавні відносини, наявність чи відсутність міжетнічних конфліктів – все це значно впливає на характер етнічних стереотипів [7, с. 275]. Так, через тривалі війни між Радянським Союзом та Німеччиною у жителів пост-радянських країн німці відносно довго асоціювалися з образом ворога.

Зазвичай стереотип вмотивований певною відмінною ознакою: кольором шкіри, рисами характеру, зовнішніми особливостями, манерою поведінки тощо [7, с. 275]. Саме на підставі таких ознак виникли відомі стереотипи про те, що італійці ексцентричні й емоційні, англійці худорляві, скандинави – блондини.

Л. О. Савенкова, спираючись на працю Генрі Теджфела, англійського психолога та автора теорії соціальної ідентичності, пропонує ряд положень, які описують такий феномен, як соціальний стереотип:

1) для людей з психологічної точки зору простіше характеризувати великі соціальні групи недиференційованими, грубими та упередженими ознаками.

2) стереотипи є стабільними протягом тривалого часу;

3) на трансформацію стереотипу можуть впливати зміни соціальної, політичної та економічної сфер життя, однак трансформація настає не завжди й сильно розтягнута в часі;

4) за відсутності явної ворожнечі між групами, стереотипи зрідка проявляються на поведінковому рівні; в умовах напружених і конфліктних відносин стереотипи стають більш жорсткими, загострюються й починають відігравати провідну роль у реальній поведінці людей, аж до відвертої ворожості. Вони мало піддаються управлінню, корекції та змінам;

5) стереотипи засвоюються в ранньому дитинстві як «почуттєва картина світу»; діти використовують стереотипи задовго до виникнення в них ясних уявлень про різні групи [8, с. 150; 9].

Крім того, можна стверджувати, що шляхи формування стереотипів обумовлені особливостями історичного розвитку, соціальної і політичної взаємодії, а також психологічним складом людей. Протягом всієї людської історії існувало своєрідне полярне ставлення до інших культур: з одного боку інтерес до представників інших культур та етносів, з іншого – бажання відсторонитися від незрозумілих, несхожих звичаїв, не приймати їх.

Етнічні стереотипи можуть бути як корисними, так і згубними для міжнаціонального спілкування. Користь процесу стереотипізації полягає в спрощенні розуміння ситуації, вироблення адекватних дій відносно представника іншого етносу. Для цього стереотип слід розглядати як інформаційне, описове явище, а не як до спонукання до певної дії.

Варто зазначити, що міжкультурна комунікація може нести не тільки позитивний результат: часто в ході культурної взаємодії відбувається зіткнення

культур і часто через наявність у представників однієї культури дещо упередженого ставлення та стереотипів до представників іншої. Будь-яка форма комунікації здійснюється, зокрема, за допомогою кодування і декодування. Кодування відбувається в самій культурі на основі сформованої у ній системи ціннісних, моральних установок, традицій та звичаїв. Декодування відбувається шляхом семіотичного аналізу інформації, що надходить ззовні [10, с. 189].

Фахівці з семіотики, включаючи відомого радянського вченого Ю. М. Лотмана, розробили ідею про неповну відповідність мовця і слухача. Ця думка, якщо говорити про міжнародні відносини, може означати критичні відмінності між міжнародними суб'єктами, які «спілкуються», але не завжди повністю «розуміють» один одного, зважаючи на відмінності в їх інтерпретаційних кодах. [11, с. 12]. Як наслідок можуть виникати етностереотипи, через які представники різних культур можуть не розуміти один одного, і це несе в собі потенційну небезпеку конфлікту. Цю ситуацію можна спостерігати в іммігрантському середовищі, в багатонаціональних державах, а також у міжнародних відносинах.

Проте вчені Н. М. Боголюбова та Ю. В. Ніколаєва визначають практичне значення знання етнічних стереотипів:

1) знання стереотипів допомагає в процесі спілкування – міжособистісному, міжнаціональному, міжнародному. Якщо представник певної культури знає, яке уявлення існує про його, йому простіше обрати спосіб спілкування. Для міжнародних відносин – це вибір правильної політики;

2) знання уявлень народів, держав один про одного допомагає у побудові та коригуванні позитивного образу;

3) вивчення уявлень і стереотипів дозволяє виявити позицію держав і народів по відношенню один до одного і знайти можливі маршрути в міжнародних відносинах, вибрати оптимальну модель поведінки [7, с. 290].

Виникнення стереотипів обумовлене наявністю контактів між культурами різних етносів. Для тієї чи іншої народної групи характерні властиві риси, що дозволяють відрізнити одну етнічну культуру від іншої. У ході такої

диференціації простежується тенденція появи етнокультурних стереотипів, які можуть мати як негативний, так і позитивний вплив на міжкультурну комунікацію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Паперная Н.В. Межкультурная коммуникация и лингвокультуроведение в теории и практике обучения иностранным языкам / Н. В. Паперная, В. П Фурманова. – М., 1995. – 189 с.

2. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / Сост. С. Г. Бочаров; Текст подгот. Г. С. Бернштейн и Л. В. Дерюгина; Примеч. С. С. Аверинцева и С. Г. Бочарова. – М. : Искусство, 1979. – 424 с.

3. Lippmann W. Public Opinion / W. Lippmann. – N.Y., 1922. – 422 с.

4. Трусов В. П. Этнические стереотипы / В. П. Трусов, А. С. Филипов // Этническая психология (этнические процессы и образ жизни людей). Сб. науч. тр. – М. : Ун-т дружбы народов им. П. Лумумбы, 1984. – С. 3–20.

5. Савицька О. В. Етнопсихологія : навч. посібник / О. В. Савицька, Л. М. Співак. – К. : Каравела, 2011 – 264 с.

6. Ларченко М. Л. Етнічні стереотипи та їх вплив на рівень національної толерантності / М. Л. Ларченко // Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право : збірник наукових праць, № 4 (12). – С. 55–62.

7. Боголюбова Н. М. Межкультурная коммуникация и международный культурный обмен : учеб. пособие / Н. М. Боголюбова, Ю. В. Николаева. – СПб. : СПбКО, 2009. – 416 с.

8. Савенкова Л. О. Психологія спілкування: навч. посіб. / [Л. О. Савенкова, В. В. Сгадова, Л. Л. Борисенко та ін.]; за заг. ред. Л. О. Савенкової. – К. : КНЕУ, 2015. – 309 с.

9. Tajfel H. Social identity and intergroup relations / H. Tajfel // Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1982. – 528 p.

10. Тетдоева С. А. Диалог как форма коммуникации в сфере межкультурных контактов / С. А. Тетдоева // Труды СПбГУКИ, 2010. – С. 185–190.

11. Лотман Ю. М. Культура и взрыв / Ю. М. Лотман // М. : Гнозис; Прогресс, 1992. – 272 с.

Olena L. Ovsianko, Alona S. Blyzniuk, Tetiana Yu. Koval. Etnostereotypes in the context of dialogue of cultures. – Article.

Summary. *The article focuses on the study of the phenomena of intercultural communication and dialogue of cultures, as well as on the concept of ethnic stereotypes, which is inextricably linked with them. The causes of ethnic stereotypes and their influence on intercultural communication are considered.*

Key words: *social stereotype, ethnostereotype, autostereotype, heterostereotype, intercultural communication, dialogue of cultures.*

Е. Л. Овсянко, А. С. Близнюк, Т. Ю. Коваль. Этностереотипы в контексте диалога культур. – Статья.

Аннотация. *Статья фокусируется на исследовании явлений межкультурной коммуникации и диалога культур, а также понятии этностереотипа, которое неразрывно с ними связано. Рассматриваются причины возникновения этностереотипов и их влияние на межкультурную коммуникацию.*

Ключевые слова: *социальный стереотип, этностереотип, автостереотип, гетеростереотип, межкультурная коммуникация, диалог культур.*

ОвсянкоО. Л. Етностереотипи в контексті діалогу культур / О. Л. Овсянко, А. С. Близнюк, Т. Ю. Коваль // Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету : [збірник]. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. – Вип. 29– С. 79–82.